

om de private belangen van het bedrijfsleven te stellen boven de belangen der gemeenschap, maar dan kan de bedenking gegrond zijn op het inzicht, dat deze veronachtzaming niet alleen de private belangen, maar ook het gemeenschapsbelang schaadt. Als de bedrijfseconomie leert, dat de waarde in de productie normaliter door de vervangingswaarde wordt bepaald en mitsdien de berekening van de prijzen op de grondslag van deze waarde doelmatig is, dan is deze leerstelling geenszins gericht op het bijzondere private belang maar op de welvaart zowel van de private onderneming als van de gemeenschap.

OPMERKINGEN EN BESCHOUWINGEN OVER „THEORETISCHE BEDRIJFSECONOMIE I” VAN DR. J. L. MEIJ JR.

door H. van Hensbergen.

Van het bekende „Leerboek der Bedrijfseconomie”, door J. L. Meij Jr. en P. M. M. H. Snel, verscheen slechts het eerste deel. De eerste druk dateert van Augustus 1942, de derde van Augustus 1943. In Januari 1946 is een vierde druk verschenen, in het voorwoord waarvan aangekondigd wordt, dat de opzet van het werk een uitbreidende verandering heeft ondergaan. Het eerste deel is omgedoopt tot „Theoretische Bedrijfseconomie I” en zal worden gevolgd door een tweede deel over hetzelfde onderwerp. Een derde deel zal gewijd worden aan toegepaste bedrijfseconomie, een vierde deel aan de bedrijfsadministratie en een vijfde en laatste deel aan organisatie van den handel. Het geheele werk zal verschijnen onder den naam van J. L. Meij Jr., die inmiddels tot Doctor in de Economische Wetenschappen promoveerde aan de Katholieke Economische Hoogeschool te Tilburg. Het publieke geheim, dat het eerste deel van het „Leerboek” vrijwel alleen door Drs. Mey was samengesteld, wordt thans bevestigd.

De snelle opvolging van de verschillende drukken wijst op succes. Inderdaad heeft het eerste deel van het „Leerboek” zich direct bij zijn verschijnen een uitstekende plaats veroverd, zoowel in vele studeerkamers als in de examenzaal. „Veroverd” is misschien niet het juiste woord. Veroveren duidt op tegenstand. Veel tegenstand was er niet te overwinnen, want de Nederlandsche bedrijfseconomische literatuur was, en is nog, niet bepaald rijk aan voor de meeste studeerenden bereikbare en geschikte verhandelingen over de onderwerpen, waaraan het eerste deel van het „Leerboek” is gewijd.

Het zou onrechtvaardig zijn, het succes van het boek alleen toe te schrijven aan het feit, dat de verschijning ervan een leemte vulde. De wijze, waarop Dr. Mey de stof behandeld heeft, is door bij uitstek bevoegde beoordeelaars met lof besproken.

De vier tot nu toe verschenen drukken van het eerste deel zijn vrijwel aan elkaar gelijk. We kunnen niet aannemen, dat dit beteekent, dat de schrijver zijn werk volmaakt acht. Tot een grondige herziening van het eerste deel is hij echter nog niet gekomen. Ware dit wel het geval, dan zou de schrijver zelf ongetwijfeld verschillende der onjuistheden, die naar onze meening het boek bevat, hebben weggenomen.

Er behoeft niet aan getwijfeld te worden dat het eerste deel van het „Leerboek” nog verscheidene nieuwe drukken zal beleven. Het schijnt ons daarom niet ondienstig, een aantal van de bezwaren, die we tegen bepaalde gedeelten van den tekst van het boek hebben, te publiceren in

de hoop, dat de schrijver van het boek aanleiding zal vinden ermede, of met een deel ervan, bij de voorbereiding van een volgenden druk rekening te houden. In sommige gevallen meenen we „slips of the pen” te constateeren, die de aandacht slechts verdienen doordat ze zich zonder mankeeren in alle vier de drukken vertoonen. In andere gevallen gaat het om de duidelijkheid van den tekst, een voor een „Leerboek” zeer belangrijke zaak. In nog weer andere gevallen gaat het om verschil van inzicht. Met alle waardeering voor het boek moeten we toch bekennen, het met betrekking tot belangrijke gedeelten van zijn inhoud met den schrijver principieel oneens te zijn. Dit geldt bijvoorbeeld de behandeling van waarde en kosten. Het is onze bedoeling niet, daarop thans diep in te gaan. Ons huidige doel is beperkter. Dit doel is het aanwijzen van oneffenheden in een algemeen gebruikt, dus zeer belangrijk, leerboek. Ook indien de schrijver van het boek in een volgenden druk volledig rekening zou houden met hetgeen hieronder inzake waarde en kosten wordt opgemerkt, zou de door hem voorgedragen theorie voor ons nog niet aanvaardbaar zijn. Wellicht krijgen we nog eens gelegenheid, op principieele verschilpunten in te gaan.

De volgorde van de in dit artikel door ons behandelde kwesties is geheel willekeurig. We citeeren den thans verschenen vierden druk van het eerste deel van het „Leerboek”.

1. Progressieve kosten.

Op pag. 191 van het „Leerboek” treffen we een curve van progressieve kosten aan. Op de x-as zijn de hoeveelheden product afgezet, op de y-as de totale kosten. Het snijpunt der assen is tevens het nulpunt van de hoeveelheden product en van de kosten. Bij een productie van nul eenheden bedragen volgens de curve de kosten f 25.000,—. Dit zijn de constante kosten. Hier vinden we uiteraard tevens het nulpunt der variabele kosten. Deze laatste stijgen vanaf dit nulpunt progressief.

Op pag. 190 van het „Leerboek” lezen we: „Het optreden van een „progressieve kostenontwikkeling is een symptoom van het overschrijden „van de optimale bedrijfsdrukten”. Hieruit en uit de grafiek kan nu de conclusie getrokken worden, dat de curve betrekking heeft op een bedrijf, waarin de optimale bedrijfsdrukten overschreden wordt, zoodra de productie aanvangt, dus waar de optimale bedrijfsdrukten aanwezig is bij stilstand van het bedrijf (productie nul). Dit kan natuurlijk niet. De curve dient anders geteekend te worden, in den beginne degressief stijgend en vanaf een bepaald punt progressief. Dit wordt dan een omgekeerde S-curve.

2. Optimale bedrijfsdrukten en bedrijfsoptimum.

Wat „optimale bedrijfsdrukten” precies is, wordt in het „Leerboek” niet vermeld. Wel bevat het een definitie van „bedrijfsoptimum”. We citeeren: „Het bedrijfs-optimum ligt daar, waar de integrale kostprijs het „laagst is, niet daar, waar de differentieele kosten per eenheid hun minimum bereiken.” (pag. 193, noot 2). Hier wordt dus nadrukkelijk onderscheid gemaakt tusschen het bedrijfs-optimum en het punt, waar de differentieele kosten hun minimum bereiken. Beteekent dit, tesamen met de opmerking van pag. 190 inzake het optreden van een progressieve kostenontwikkeling als een symptoom van het overschrijden van de optimale bedrijfsdrukten (zie hierboven onder 1), dat we de optimale bedrijfsdrukten hebben op te vatten als de bedrijfsdrukten, waarbij de differentieele kosten hun minimum bereiken?

Het mag bekend worden verondersteld, dat de bedrijfsdrukke waarbij de gemiddelde kosten per eenheid het geringst zijn niet dezelfde is als, doch grooter is dan, die, waarbij de differentieele kosten per eenheid hun minimum bereiken, dus waarbij een progressieve kostenontwikkeling begint. De curve der gemiddelde kosten blijft nog dalen, nadat de degressie der differentieele kosten reeds geëindigd is.

Na de hierboven geciteerde opmerking over het optreden van een progressieve kostenontwikkeling als een symptoom van het overschrijden van de optimale bedrijfsdrukke lezen we: „De marktverhoudingen kunnen deze „overschrijding noodzakelijk maken. Het is echter niet rationeel de productie boven die grens uit te breiden, indien de marktprijs beneden der „— in dat geval hooger — differentieelen kostprijs blijft.. Het is dan „ook noodzakelijk den differentieelen kostprijs te kennen.” Is „die grens” het punt van de optimale bedrijfsdrukke in de hierboven veronderstelde beteekenis? Het is in elk geval een belangrijk punt, evenals het bedrijfs-optimum een belangrijk punt is.

Het bovenstaande bevat argumenten vóór de opvatting, dat in het „Leerboek” bedrijfsoptimum en optimale bedrijfsdrukke niet dezelfde beteekenis hebben. Deze opvatting wordt echter niet bevestigd door hetgeen op pag. 158 van het „Leerboek” wordt opgemerkt bij de bestrijding van het begrip „normale bedrijfsdrukke” als de bedrijfsdrukke, waarbij de kosten het laagst zijn. Na opgemerkt te hebben, dat de kosten het laagst zullen zijn, indien de constante kosten over een zoo groot mogelijk aantal geproduceerde eenheden worden verdeeld (pag. 157), zegt de schrijver even verder: „Normale bedrijfsdrukke wordt in dat geval eenvoudig gelijkgesteld aan de optimale bedrijfsdrukke, de normale bedrijfsdrukke is echter „niet de optimale maar de economische maximale bedrijfsdrukke.” (pag. 158)

De bestreden opvatting is die van Schmidt. In noot 2 op pag. 193 van het „Leerboek” lezen we: „Schmidt begaat een fout als hij meent, dat „slechts de differentieele calculatie het punt doet kennen, waarop het „bedrijf met de minste kosten werkt (bedrijfsoptimum).” Wat dus op pag. 158 van het „Leerboek” optimale bedrijfsdrukke heet, heet op pag. 193 bedrijfsoptimum, terwijl waarschijnlijk op pag. 190 onder optimale bedrijfsdrukke iets anders wordt verstaan. Het zou o.i. geen kwaad kunnen, als het boek op dit punt wat verduidelijkt werd.

3. *Waardetarieven.*

Op pag. 177 van het „Leerboek” wordt besproken de behandeling, bij Taussig o.a., van de vaststelling van spoorwegtarieven. Inzake de verbijzondering van de kosten van weg en werken en van rollend materiaal naar gelang van hetgeen elke soort vervoer in het bijzonder daarvan dragen kan („what the traffic can bear”) wordt opgemerkt: „De toepassing „van dezen regel komt er dan meestal op neer, dat men de joint costs ver „deelt in verhouding tot de waarde der te vervoeren objecten.” Dit moet een „slip of the pen” zijn, de kosten worden verdeeld naar rato van de waardeverhooging die de goederen als gevolg van het vervoer ondergaan. Het woord „waarde” in „waardetarieven” slaat niet op de waarde der vervoerde goederen, doch op de „vervoerwaarde”.

4. *„Vervangingswaarde-theorie”.*

Terecht wordt in het „Leerboek” aan de waardeleer een centrale plaats ingeruimd. Dit is logisch, omdat de bedrijfs-economie, als „deelwetenschap van de algemeene economie” (pag. 4), in dit opzicht niet van de algemeene economie kan verschillen.

Bij de zoo gestelde verhouding is het eveneens logisch, dat de algemeene economie en de bedrijfs-economie in wezen dezelfde waardetheorie hebben. De in het „Leerboek” verkondigde waardetheorie is inderdaad de in de algemeene economie gangbare subjectieve waardeleer. Wel brengt natuurlijk de beperktheid van het object der bedrijfseconomie ten opzichte van dat der algemeene economie een verschil in behandelingswijze met zich mee, dat zich daarin uit, dat feitelijk de bekendheid van den lezer met de subjectieve waardeleer voorop wordt gesteld en dat voorts de casuïstiek betrekking heeft op een beperkter gebied.

Gegeven deze stand van zaken wekt het bevreemding, dat in het „Leerboek” de daarin verkondigde waardeleer niet wordt aangediend als een speciale uitwerking van de subjectieve waardeleer, doch, onder den naam „vervangingswaardetheorie”, als een soort bijzondere waardetheorie, die naast de subjectieve waardeleer noodig is om het waarde- en prijsbrobleem op te lossen. Op pag. 24 en 25 van het „Leerboek” lezen we: „De subjectieve waardeleer geeft wel een analyse van de vorming van waarde-, oordeelen door den consument, maar kan alleen een verklaring van de waarde der goederen geven, indien het aanbod ter markt gegeven is. In „zooverre althans, dat haar analyse een verklaring kan geven voor den „samenhang, die er bestaat tusschen de naar elk der goederen bestaande „vraag der consumenten en de prijzen der goederen.

„De moderne economie meent terecht, dat het waarde- en prijsprobleem „niet opgelost is, zoolang men niet tevens den samenhang heeft leeren „kennen tusschen de voor elk goed aangeboden hoeveelheden en de prijzen der goederen. Niet alleen van de vraag naar de goederen moet de „economische theorie een verklaring geven, maar ze moet ook de factoren, „die het aanbod bepalen, leeren kennen. Dit laatste is niet mogelijk zonder analyse van de waardevorming in de bedrijfshuishouding, evenmin „als het eerste mogelijk is zonder analyse van de vorming van waarde-, oordeelen door den consument. De bedrijfshuishoudkunde, die de waarde-, devorming in de bedrijfshuishoudingen bestudeert, kan aldus tevens een „belangrijke bijdrage leveren tot de waarde- en prijsleer der algemeene „economie.”

Dat de bedrijfs-economie een belangrijke bijdrage kan leveren tot de waarde- en prijsleer van de algemeene economie zij volmondig toegegeven. We achten het echter onjuist, te beweren, wat blijkens het geciteerde het „Leerboek” doet, dat de subjectieve waardeleer slechts een soort eenzijdige „consumentenwaardeleer” is, in haar beperktheid en eenzijdigheid niet in staat, de waardeproblemen in de bedrijfshuishouding op te lossen. Hetgeen in het „Leerboek” als waardetheorie wordt voorgedragen is slechts de toepassing, op een manier die lang niet altijd onze bewondering wegdraagt, van diezelfde subjectieve waardeleer op een voor de bedrijfshuishoudingen uitgewerkte casuïstiek. Ook dat heeft zijn verdienst. Wie echter in ernst beweert, dat de subjectieve waardeleer slechts een analyse geeft van de vorming van waarde-oordeelen door den consument en dat ze alleen maar een verklaring van de waarde der goederen „kan” geven, indien het aanbod ter markt gegeven is, miskent naar onze meening het werkelijke karakter en de werkelijke beteekenis van de subjectieve waardeleer volkomen.

Het is natuurlijk niet zoo, dat de 19e-eeuwsche pioniers de door hen geformuleerde waarde- en prijstheorie pasklaar gemaakt hebben voor de moderne leerboeken der bedrijfseconomie, doch daaraan mag de beteekenis van hun werk niet worden afgemeten. Haar groote beteekenis heeft de subjectieve (of grens-) waardeleer als instrument voor de ontleding van

alle waardeverschijnselen, ook van die in de moderne bedrijfshuishouding. Von Böhm's „Passepartout" geldt evenzeer voor de bedrijfseconomie als voor de algemeene economie.

In het „Leerboek" wordt meermalen, de eerste maal (pag. 28) met een beroep op de algemeene economie, verkondigd, dat de waarde van vervangbare goederen bepaald wordt door het substitutie-nut, d.w.z. in de bedrijfshuishouding door het bedrag der vervangingskosten. In verband daarmee wordt gesproken van „vervangingswaarde". Het optreden van vervangingswaarde vormt geen uitzondering op de algemeene waardewet, doch is juist een voltrekking daarvan. De omstandigheden, waaronder zij optreedt, zijn door de subjectieve waardeleer met groote duidelijkheid uiteengezet. Dat die omstandigheden veelvuldig optreden, ook in de bedrijfshuishouding, is geen nieuws doch een oude waarheid, even oud als bijvoorbeeld de subjectieve waardeleer. We denken hierbij bijv. aan de kostenwet van v. Wieser, die alleen voor vervangbare goederen geldt. Waardeering naar de vervangingskosten is en blijft echter in het kader van de waardetheorie een speciaal geval. Dit komt ook in het „Leerboek" tot uiting. Maar waarom dan een waardeleer, die zelve tot de conclusie komt dat de waarde vaak geen vervangingswaarde is, „vervangingswaardeleer" genoemd? Waarom een vlag gekozen, die slechts een deel van de lading dekt? Ook indien het juist zou zijn, hetgeen wij met nadruk ontkennen, dat, zooals de schrijver van het „Leerboek" het doet voorkomen, de waardetheorie van het „Leerboek" iets nieuws is in zoverre, dat die theorie waardeverschijnselen verklaart die de subjectieve waardeleer niet „kan" verklaren, dan blijft nog het hierbovengenoemde bezwaar tegen den naam „vervangingswaardetheorie" bestaan. Een betere benaming is dan bijvoorbeeld „bedrijfseconomische waardeleer". Bij het gebruik van welke aparte benaming dan ook ter aanduiding van een principieel verschil zou het ons, en ongetwijfeld velen anderen, sterk interesseeren te mogen vernemen, welk principieel verschil (dus niet een verschil in toepassing, in casuïstiek) aanwezig wordt geacht tusschen de waardeleer van het „Leerboek" en de subjectieve waardeleer.

Indien de waardeleer van het „Leerboek" niet als iets nieuws beschouwd moet worden, doch als de toepassing van de subjectieve of grenswaardeleer op een speciale groep gevallen, dan is het beter haar als zoodanig op te dienen en haar niet te voorzien van een misleidend etiket. Een naam als „bedrijfseconomische grenswaardeleer" zou o.i. het karakter ervan met voldoende duidelijkheid weergeven.

5. *Twee waarden?*

In het „Leerboek" treffen we, evenals trouwens in vele andere boeken, een minder correcte wijze van uitdrukken aan, waarop in het belang van een juist begrip der waardetheorie de aandacht dient te worden gevestigd. Het gaat hier om redeneeringen als de volgende: „Men kan dus ook „zeggen, dat, indien de opbrengstwaarde van de activa hooger is dan hun „vervangingswaarde, voortzetting van het bedrijf economisch rationeel „is." (pag. 30/31) Dergelijke redeneeringen, die impliceren dat bepaalde activa voor hetzelfde subject tegelijkertijd twee verschillende waarden kunnen hebben, komen meermalen in het boek voor. (Pag. 68: „Immers, „zoolang de werkeenheden nog een opbrengstwaarde hebben — ook al is „hun vervangingswaarde hooger — is het niet rationeel ze verloren te „laten gaan."; pag. 71: „De opbrengstwaarde der werkeenheden kan beneden de vervangingswaarde dalen.")

Op pag. 9 van het „Leerboek" vinden we de volgende definities:

„Waarde nu is *de beteekenis* van de goederen voor onze welvaart.” Be-
toogd wordt voorts, dat in de bedrijfseconomie, gegeven de meer beperkte
doelstelling van de bedrijfshuishouding, ook het waardebegrip een meer
beperkten inhoud krijgt dan in de algemeene economie. „Waarde is hier
„*de beteekenis van de goederen voor de inkomensvorming.*” (Cursiveering
overeenkomstig het boek.)

Kan inderdaad een goed voor een bepaald subject tegelijkertijd méér
dan één waarde hebben, bijvoorbeeld een opbrengstwaarde en een ver-
vangingswaarde? Of, anders gezegd, kan een economisch subject aan een
bepaald goed tegelijkertijd méér dan één beteekenis voor zijn welvaart,
resp. inkomensvorming, toekennen? Het antwoord moet ontkennend lui-
den. Indien het goed verkocht kan worden voor 100 en kan worden
vervangen voor 90, dan is *de waarde* 90. We kunnen in dat geval spreken
van vervangingswaarde, daarmede aanduidende, dat de vervangings-
kosten voor de hoogte van de waarde beslissend zijn. Zou het goed
onvervangbaar zijn, dan zou *de waarde* van het goed 100 zijn. In dat geval
kunnen we spreken van opbrengstwaarde. De waarde van het goed voor
een bepaald subject kan echter niet tegelijkertijd 90 en 100 zijn.

6. *De definitie van de waarde.*

Waarde is dus volgens het „Leerboek”: „*de beteekenis van de goederen
„voor de inkomensvorming.*” Op pag. 13 lezen we: „Het inkomen der
„bedrijfshuishouding kunnen we omschrijven als *de stroom van geldmid-
„delen, die via den ruil de bedrijfshuishouding binnenvloeit.*” Het inkomen
is dus identiek met alle geld, dat als opbrengst van de door de bedrijfs-
huishouding geleverde goederen en diensten te harer beschikking komt.

We achten de definitie van de waarde als de beteekenis van de goe-
deren voor de inkomensvorming niet gelukkig. Ze leidt o.i. tot gewrongen
redeneeringen. Een voorbeeld daarvan treffen we aan op pag. 28/29 van
het „Leerboek”, bij de volgende beschouwingen over de waarde van ver-
vangbare goederen: „Uit den reeds genoemden regel” (nl. de regel, dat
vervangbare goederen worden gewaardeerd naar hun substitutie-nut)
„volgt, dat de vervangbare activa der bedrijfshuishouding niet moeten
„worden geschat naar hun indirecte opbrengstwaarde, dus niet naar het
„inkomen, dat zij opleveren. Zij moeten gewaardeerd worden naar het
„inkomen, dat van die activa afhankelijk is, niet naar het inkomen, dat
„zij verschaffen,

„Welk inkomen of beter welke mogelijkheid van inkomensverwerving
„is nu van de bedoelde activa afhankelijk? We kunnen het antwoord op
„deze vraag vinden door ons af te vragen welke mogelijkheid van inko-
„mensverwerving we zouden moeten derven, indien we het goed in
„kwestie zouden moeten missen. Is het goed niet vervangbaar, dan ont-
„breekt ons de mogelijkheid het inkomen te verkrijgen, dat door verkoop
„daarvan zou worden verworven, dus zijn opbrengstwaarde. Bij een ver-
„vangbaar goed behoeven we die mogelijkheid echter niet prijs te geven.
„Immers zij kan onmiddellijk weer worden hersteld door het afgestooten
„goed door een ander, dat in de bedrijfshuishouding dezelfde functie ver-
„vult, te vervangen. Die vervanging zal voor een zeker gedeelte op den
„inkomensstroom van de bedrijfshuishouding beslag leggen. We kunnen
„nu zeggen, dat tot dit gedeelte het inkomen van het bedoelde goed afhan-
„kelijk is. En daarnaar zal zich de waardeering van dit goed dan ook
„richten.”

Feitelijk wordt hier geconcludeerd, dat vervangbare goederen geen be-
teekenis hebben voor de *inkomensvorming*, dus geen waarde. Immers

behoeft de mogelijkheid tot inkomensverwerving niet te worden prijs gegeven.

Waarschijnlijk heeft de schrijver zelf gevoeld, dat hier iets niet klopt. Vandaar de opmerking, dat de vervanging voor een zeker gedeelte op den inkomensstroom van de bedrijfshuishouding beslag zal leggen. Wat een inkomensstroom is, als „inkomen” zelf ook al een stroom is, laten we onbesproken. Waar het hier om gaat is, dat de bedoelde vervanging beslag legt op geldmiddelen, stammend uit voorafgaand inkomen. Indien we een vervangbaar goed moeten missen, blijft het inkomen, dus de via den ruil de bedrijfshuishouding binnenvloeiende stroom van geldmiddelen, intact. We kunnen niet zeggen, dat het inkomen tot het bedrag der vervangingskosten van het goed afhankelijk is. Dit kunnen we wel voor onvervangbare goederen zeggen.

De redeering van het „Leerboek” sluit beter, indien we onder „inkomen” ook mogen verstaan „reeds binnengevloeiende geldmiddelen”. Dit is dan echter in strijd met de definitie, terwijl ook dan nog niet wordt aange-toond, dat de *vorming* van het inkomen van vervangbare goederen afhangt. Inderdaad is dat ook niet zoo. We komen tot de conclusie, dat de waardedefinitie van het „Leerboek” gebrekkig is.

Opbouwende critiek wordt, blijkens het voorwoord van het boek, door den schrijver zeer op prijs gesteld. Dit geeft ons aanleiding tot het formuleren van een o.i. betere waarde-definitie en tot het doen van een poging tot het naar onze meening op een ongedwongener manier beredeneeren van de waarde van vervangbare goederen. We maken daarbij zooveel mogelijk gebruik van den tekst van het „Leerboek”.

De o.i. betere definitie luidt: „Waarde is de financieele beteekenis van de goederen voor de bedrijfshuishouding.” En hier volgt dan de bedoelde redeneering: „Uit den reeds genoemden regel volgt, dat de vervangbare „activa der bedrijfshuishouding niet moeten worden geschat naar de opbrengst die ze — al dan niet in complementair verband — kunnen opleveren. Zij moeten worden geschat naar het geld, dat ervan afhankelijk is, niet naar de opbrengst, die ermede kan worden verkregen,

„Welk bedrag is nu van de bedoelde activa afhankelijk? We kunnen „het antwoord op deze vraag vinden door ons af te vragen, hoeveel we „zouden moeten derven, indien we het goed in kwestie zouden moeten „missen. Is het goed niet vervangbaar, dan ontbreekt ons eventueel de „mogelijkheid tot verkoop, dus missen we zijn toekomstige opbrengst. Bij „een vervangbaar goed behoeven we die mogelijkheid echter niet prijs te „geven. Immers zij kan onmiddellijk weer worden hersteld door het afge- „stooten goed door een ander, dat in de bedrijfshuishouding dezelfde „functie vervult, te vervangen. Die vervanging zal voor een zeker gedeelte „op de geldmiddelen van de bedrijfshuishouding beslag leggen. Dus niet „de opbrengst, doch het bedrag der vervangingskosten is van het goed „afhankelijk. En daarnaar richt zich dan ook de waarde van het goed.”

7. *Kostprijsberekening en prijspolitiek.*

In het „Leerboek” wordt op pag. 178 gewaarschuwd tegen het door elkaar halen van de problemen van prijspolitiek en van kostprijsberekening. We citeeren: „Voorloopig zij hier nog eens vastgesteld, dat de „kostprijsberekening wel een richtsnoer voor de prijspolitiek is, doch „geenszins het eenige richtsnoer. Anderzijds dient de kostprijsberekening „..... niet uitsluitend voor de prijspolitiek.”

Hiermede klopt o.i. niet, wat we op pag. 187 lezen inzake de differentieele kostenbeschouwing: „Men zou evenveel kostprijzen krijgen als men „eenheden product voortbrengt, terwijl men al die eenheden toch niet „tegen verschillende prijzen zou kunnen verkoopen.”

8. Een onjuiste gedachte van de differentieele kostenbeschouwing?

Hoofdstuk XIII van het „Leerboek” handelt over differentieele en integrale kostenbeschouwing, kostprijs en prijspolitiek. In dit hoofdstuk worden drie schrijvers genoemd, die de differentieele kostenbeschouwing propageeren. Dit zijn Schmalenbach, Schmidt en J. M. Clark.

In den laatsten paragraaf van het hoofdstuk, dat over het geheel genomen ten aanzien van de differentieele kostenbeschouwing nogal critisch van toon is, lezen we: „De differentieele kostenbeschouwing gaat bovendien ten onrechte van de gedachte uit, dat de bedrijfshuishouding op den prijs van haar product geen invloed kan uitoefenen.” (pag. 192)

Op welke schrijvers het geciteerde slaat, is ons niet bekend. Voor de drie genoemde schrijvers gaat de opmerking o. i. niet op. In de eerste voetnoot van pag. 163 wordt verwezen naar Schmalenbach's „Selbstkostenrechnung und Preispolitik”, in de tweede voetnoot naar Schmidt's „Kalkulation und Preispolitik”. Beide schrijvers behandelen dus ook prijspolitiek, hetgeen weinig zin zou hebben indien ze meenden, dat de bedrijfshuishouding den prijs van haar product niet kan beïnvloeden. Inderdaad geven ze blijk wel degelijk met de mogelijkheid tot beïnvloeding van den bedoelden prijs bekend te zijn. Dit met citaten aan te toonen schijnt ons niet noodig. De geciteerde opmerking kan evenmin slaan op J. M. Clark. Wie twijfelt, leze hoofdstuk XX van diens „Overhead Costs”!

9. Integrale kostprijs en vervangingswaarde.

Op blz. 39 van het „Leerboek” treffen we de volgende definitie aan: „Men noemt de quantitatieve voorstelling van de offers bij den ruil den „kostprijs van het geruilde.” Deze definitie wordt op pag. 180 in herinnering gebracht. Dr. Meij vervolgt dan: „We hebben toen vastgesteld, „dat als offers van de productie alleen kunnen worden beschouwd die „offers, die quantitatief meetbaar zijn en die oorzakelijk met de productie „zijn verbonden. Wanneer we het kostprijbegrip aldus omschrijven kunnen we spreken van een *integralen* kostprijs.”

De vraag kan worden gesteld, of deze integrale kostprijs al dan niet steeds op basis van de vervangingswaarde moet worden berekend. Voor beide opvattingen zijn in het „Leerboek” argumenten te vinden. Hier volgen eerst de argumenten ten gunste van de opvatting, dat de integrale kostprijs *wel* steeds op basis van de vervangingswaarde berekend moet worden.

Op pag. 37/38 van het „Leerboek” wordt het volgende betoogd: „Als „de vervangingswaarde der opgeofferde productiemiddelen beneden de „opbrengst van het product ligt is continuatie van het bedrijf steeds rationeel, maar slechts *in dat geval* worden de offers bij den ruil bepaald door „die vervangingswaarde. Is de vervangingswaarde hooger dan de opbrengst, dan kan, zooals we hebben gezien, de voortzetting van het bedrijf tijdelijk nog wel gemotiveerd zijn, de offers bij den ruil worden dan „niet meer door de vervangingswaarde der productiemiddelen bepaald. „Men zal dit laatste echter slechts kunnen constateeren door eerst den op „basis der vervangingswaarde berekend kostprijs tegenover de opbrengst te stellen.”

We moeten dus den kostprijs berekenen op basis van de vervangingswaarde, om te kunnen constateeren of, gezien de opbrengst van het product, continuatie van het bedrijf op den duur rationeel is en of de offers bij den ruil al dan niet door de vervangingswaarde der productiemiddelen worden bepaald.

De kostprijs, berekend op basis van de vervangingswaarde der produc-

tiemiddelen is ook noodig voor de berekening van winst en verlies. In paragraaf 9 van Hoofdstuk V van het „Leerboek”, handelend over Vervangingswaarde en opbrengst en over Winst (pag. 45 e.v.), blijkt de vervangingswaarde het kritieke punt te zijn: „Het punt, waar de voortzetting „van het bedrijf nog juist toelaatbaar is, ligt dus daar waar de vervangingswaarde van het product gelijk is aan zijn opbrengst bij den ruil. „Het voordeelig verschil tusschen opbrengst en vervangingswaarde is de „winst, die de ruil heeft opgeleverd.” (pag. 45/46) „Verlies kan dus ontstaan, doordat de opbrengst beneden de vervangingswaarde blijft.” en ook: „doordat de vervangingswaarde daalt beneden den oorspronkelijken „aanschaffingsprijs.” (pag. 46/47) Tenslotte volgen op pag. 47/48 eenige journaalposten, ter verduidelijking aangevend, hoe een winstgevende en een verliesgevende ruil overeenkomstig de theorie der vervangingswaarde boekhoudkundig worden verantwoord. In die journaalposten wordt het voordeelig verschil tusschen vervangingswaarde en opbrengst als winst verantwoord en een dergelijk nadeelig verschil als verlies.

Het bovenstaande leidt o.i. tot de conclusie, dat volgens het „Leerboek” de kostprijs steeds op basis van de vervangingswaarde moet worden berekend. Het aan pag. 180 ontleende citaat wettigt voorts de veronderstelling, dat die kostprijs de integrale kostprijs is.

Toch kan dit niet zoo zijn. Als we den kostprijs berekenen, berekenen we volgens het „Leerboek” tevens de waarde van het product, dat bij den ruil wordt opgeofferd. De kostprijs is de quantitative voorstelling van de offers bij den ruil. Op pag. 36 lezen we: „Immers de grootte van „het offer, dat we brengen, zal steeds worden bepaald door de waarde, „die het opgeofferde voor ons heeft.” en op pag. 53: „We moeten weten, „welke waarde in totaal bij den ruil wordt opgeofferd.” Tenslotte wijzen we op de volgende uitspraak, te vinden op pag. 186: „Slechts de integrale „kostprijsberekening leidt tot de kennis van de waarde van het product „voor de bedrijfshuishouding en geeft mitsdien een juiste voorstelling van „het offer, dat het afstaan van een product bij den ruil met zich brengt.”

Hoe staat het nu met de waarde van het product? Deze behoeft niet altijd de vervangingswaarde te zijn. „Indien de vervangingswaarde hoger is dan de opbrengstwaarde, zullen de gebrachte offers, zooals wij „zagen, niet aan de vervangingswaarde kunnen worden gemeten.” (pag. 38) De activa zijn dan economisch-onvervangbaar geworden. „Voor de „bepaling van het offer bij aanwending van onvervangbare goederen, „hebben we ons dan ook af te vragen, wat de opbrengst geweest zou zijn. „indien we de betrokken activa niet in de gekozen, maar in de onmiddellijk in betekenise daaropvolgende aanwendingsrichting hadden gebezigd. „We kunnen hier spreken van *alternatieve opbrengstwaarde*.” (pag. 38)

De waarde van het product is dus niet steeds de vervangingswaarde. Slechts de integrale kostprijsberekening leidt tot de kennis van de waarde van het product. Dus wordt de integrale kostprijs niet steeds berekend op basis van de vervangingswaarde.

Kostprijsberekening op basis van de vervangingswaarde is noodig om te beoordeelen, of het bedrijf op den duur rationeel kan worden gecontinueerd en voor de berekening van winst en verlies. De vervangingswaarde wordt voorts in de boekhouding verantwoord. Om de waarde van het product voor de bedrijfshuishouding te kennen en om te komen tot een juiste voorstelling van het offer, dat het afstaan van een product bij den ruil met zich brengt, moeten we den integralen kostprijs berekenen, dus in bepaalde gevallen een anderen kostprijs.

Indien de integrale kostprijs niet of slechts ten deele berekend wordt op basis van de vervangingswaarde, is hij lager dan de kostprijs die wel geheel op die basis berekend wordt en die in de boekhouding wordt verantwoord. Ligt het in de bedoeling van Dr. Meij, dat in dergelijke gevallen twee verschillende kostprijzen berekend worden? Duidelijk is dit niet.

Indien we aannemen, dat we het begrip „integrale kostprijs” inderdaad overeenkomstig het boek hebben weergegeven, kunnen we ons afvragen welke functie deze kostprijs eigenlijk heeft. De integrale kostprijs is óf gelijk aan den kostprijs, berekend op basis van de vervangingswaarde, óf geringer. Dit laatste is het geval, indien op den duur continuatie van het bedrijf economisch niet-rationeel is, wijl de opbrengst van het product de vervangingskosten niet meer dekt. Onder die omstandigheden wordt in den kostprijs wel opgenomen de vervangingswaarde van de activa, die regelmatig moeten worden vervangen, in het algemeen dus die van de niet-duurzame activa zooals grondstoffen, hulpmateriaal, arbeidsprestaties enz., doch niet de vervangingswaarde der duurzame activa. Van deze wordt de alternatieve opbrengstwaarde in den kostprijs verwerkt. Daar de alternatieve aanwendingsmogelijkheid vrijwel steeds directe verkoop is, vormt de opbrengst bij verkoop („directe opbrengstwaarde”) den basis voor de waardeering der niet-vervangbare duurzame activa. De zoo berekende kostprijs wordt vergeleken met de opbrengst van het product. Is deze laatste hooger, dan kan de productie tijdelijk gecontinueerd worden.

Voorts is berekening van den integralen kostprijs op basis van de directe opbrengstwaarde van een duurzaam actief noodig voor beoordeeling van de vraag, of het bedoelde actief al dan niet door de bedrijfshuishouding moet worden vervangen. Is de aldus berekende integrale kostprijs geringer dan de vervangingswaarde van het product (d.i. zijn kostprijs, indien vervaardigd met een nieuw duurzaam actief), dan is vernieuwing van het desbetreffende actief nog niet voordelig. Is de zoo berekende integrale kostprijs hooger dan de vervangingswaarde, dan dient het duurzame actief te worden vervangen. Aldus meenen we het betoog van het „Leerboek” verkort te mogen weergeven (zie o.a. pag. 68 e.v.).

Een integrale kostprijs, die afwijkt van den kostprijs, berekend op basis van de vervangingswaarde, is dus belangrijk voor de beantwoording van de vraag of, bij verliesgevende productie, het bedrijf nog tijdelijk dient te worden gecontinueerd. Verder is hij nog belangrijk voor de beantwoording van de vraag, of een bepaald duurzaam actief al dan niet moet worden vernieuwd.

Verliesgevende productie beteekent, dat de of sommige duurzame productiemiddelen onvervangbaar geworden zijn. De integrale kostprijs wordt dan berekend op basis van de directe opbrengstwaarde der onvervangbare duurzamen productiemiddelen. Dit beteekent vrijwel steeds, dat de afschrijvingen duchtig worden verminderd. Moet in zulk een geval de boekwaarde van de betrokken activa naar rato van de afschrijvingen eveneens verminderd worden? Naar onze meening is dit inderdaad de bedoeling van den schrijver van het „Leerboek”, hetgeen we opmaken uit Hoofdstuk XVI, dat o.a. handelt over balanswaardeering. „Zijn de goederen onvervangbaar, dan kan slechts de bekende waarde in de alternaatief in aanmerking komende aanwendingsrichting, dat is dus gewoonlijk de directe opbrengstwaarde, beslissend zijn voor de bij het opmaken der balans aan die activa toe te kennen waarde.” (pag. 231) De vermindering van de boekwaarde moet uiteraard als verlies worden geboekt. Dit leidt dan tot de volgende consequenties.

Stel, dat in een bepaald bedrijf de duurzamen activa te boek staan met

een bedrag van f 1.000.000,—. Jaarlijks wordt afgeschreven f 100.000,—. De opbrengst van het product daalt zoodanig, dat het bedrijf met een verlies werkt van f 10.000,— per jaar. De duurzame activa zijn nu onvervangbaar geworden en hun boekwaarde wordt, overeenkomstig de theorie van het „Leerboek”, verminderd tot het bedrag van de vermoedelijke opbrengst bij directen verkoop, stel f 150.000,—. Het verschil ad f 850.000,— wordt dan verantwoord als verlies. De jaarlijksche afschrijving vermindert tot f 15.000,—, dus met f 85.000,—. Met dit laatste bedrag, nog afgezien van vermindering der gecalculeerde rente, daalt ook de integrale kostprijs van de jaarproductie. Deze levert nu, bij gelijkblijvende opbrengst van het product, een winst op van f 75.000,— per jaar, een winst, die, bij toepassing van de permanence de l'inventaire, in de boekhouding ook regelmatig als zoodanig tot uiting wordt gebracht.

Is dit inderdaad overeenkomstig de bedoeling van het „Leerboek”? En mogen we hier van „winst” spreken? Winst is volgens het „Leerboek” uitkeerbare vermogensaanwas en in het gestelde geval is van vermogensaanwas feitelijk geen sprake, daar met verlies gewerkt wordt. Over de uitkeerbaarheid kan men van meening verschillen. Wie als axioma stelt, dat het oorspronkelijke vermogen der bedrijfshuishouding in elk geval intact moet blijven, zal eischen, dat het verschil van f 75.000,— in het bedrijf wordt gehouden. Noodig heeft de bedrijfshuishouding deze middelen echter niet, want de duurzamen activa zijn onvervangbaar. Deze redeneering gaat dan echter ook op voor het jaarlijks af te schrijven bedrag van f 15.000,—. Het bedrijf is in liquidatie, en de uit duurzame activa vrij komende middelen kunnen zonder het bedrijf te schaden eraan worden onttrokken. Dat een eventueele uitkeering geen winstuitkeering is, staat echter vast. Dit komt boekhoudkundig zoo tot uiting, dat de telkens bij den ruil blijkende voordeelige verschillen tusschen opbrengst en kostprijs aan het einde van het jaar gebruikt worden tot vermindering van het verliessaldo, ontstaan door het terugbrengen van de boekwaarde der duurzame activa tot het bedrag der geschatte opbrengst bij eventueelen directen verkoop. De bedoelde voordeelige verschillen behooren dus geheel thuis in de sfeer der verliezen. Het zijn negatieve verliezen, die wellicht beter niet als „winsten” kunnen worden geboekt.

Het „Leerboek” is met betrekking tot de hier aangestipte kwesties nogal onduidelijk. Naar onze meening staat wel vast, dat het de bedoeling is, de vermindering van de boekwaarde der duurzame activa als „verlies” te verantwoorden. De resultatenrekening over het jaar, waarin de afboeking geschiedt, sluit dus uit dien hoofde met een verliessaldo van f 850.000,—. Indien nu volgens het „Leerboek” de verschillen tusschen den integralen kostprijs en de opbrengst van het product als „winsten” moeten worden verantwoord, sluiten klaarblijkelijk de resultatenrekeningen der volgende jaren met winstsaldi van f 75.000,—. Deze winstsaldi komen dan natuurlijk in mindering van het op de balans paraisseerende afboekingsverlies van f 850.000,—. Wat heeft het echter voor zin, een verliessaldo van f 850.000,— te creëren, indien te voorzien is, dat het werkelijke verlies veel geringer zal blijken, bijvoorbeeld, in het door ons gestelde geval, f 100.000,— ($f 850.000,— \text{ min } 10 \times f 75.000,—$)? Indien echter de jaarlijksche overschotten van f 75.000,— niet als winst moeten worden geboekt, hoe moeten ze dan wel verantwoord worden? Hierop geeft het boek geen antwoord.

Een onbevredigend element in de redeneering van het „Leerboek” kan naar onze meening toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat de schrijver waarde en kosten niet voldoende heeft onderscheiden. Zijn

„alternatieve opbrengstwaarde” is geen waarde. Wel wordt bij de aanwending van economisch-onvervangbare goederen het offer, dat die aanwending beteekent, door de alternatief verkrijgbare opbrengst bepaald. Het gaat hier dus om de kosten: „De offers, welke de bedrijfshuishouding „brengt bij den ruil, duidt men aan als *kosten*.” (pag. 16) Waarde is de beteekenis voor de inkomensvorming. Het waarde-oordeel is, volgens het schema op pag. 29 van het „Leerboek”, bij de bedrijfshuishouding gebaseerd op „het inkomen, dat van het kapitaalgoed afhankelijk is: bij onvervangbare goederen het inkomen, dat het goed bij ruil opleveren kan, de „opbrengstwaarde;” Het gaat hier inderdaad om onvervangbare activa. De waarde der onvervangbaar geworden activa van ons cijfervoorbeeld is dus f 900 000,— en niet f 150.000,—. Immers het eerste bedrag is het inkomen, dat de bedoelde activa, zij het in complementair verband met andere productiemiddelen, bij den ruil kunnen opleveren; het is m.a.w. het inkomen dat van de bedoelde kapitaalgoederen, gegeven hun onvervangbaarheid, afhankelijk is. Het tweede en laagste bedrag is dat van het inkomen, dat wordt opgeofferd.

Kosten en waarde zijn niet altijd even groot. Het is dus niet juist, te zeggen, dat de grootte van het offer „steeds” bepaald zal worden door de waarde, die het opgeofferde voor ons heeft. (zie pag. 36 van het „Leerboek”). Evenmin is juist de reeds door ons geciteerde uitspraak, dat slechts de integrale kostprijsberekening leidt tot de kennis van de waarde van het product voor de bedrijfshuishouding en *mitsdien* een juiste voorstelling geeft van het offer, dat het afstaan van een product bij den ruil met zich brengt. Er zijn in het boek nog meer uitingen te vinden die blijk geven van de verwarring van waarde en kosten, die we bij den schrijver meenen te constateeren. Voor ons betoog is het echter niet noodig ze hier weer te geven. We merken nog slechts op, dat, indien economisch-onvervangbaar geworden goederen op de balans worden verantwoord tot hun „directe opbrengstwaarde” (dus, indien er geen alternatieve aanwendingsmogelijkheid is, pro memorie, zie pag. 38 van het „Leerboek”), die balans naar onze meening allesbehalve de door den schrijver op pag. 230 verlangde „juiste grootte van het in het bedrijf geïnvesteerde vermogen” weergeeft, behoudens in het uitzonderingsgeval, dat inderdaad de „directe opbrengstwaarde” de beteekenis voor de inkomensvorming bepaalt.

Naschrift.

De redactie van het Maandblad v. Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde stelt mij in de gelegenheid, mij tegen de critische beschouwingen van den Heer v. Hensbergen over mijn „Leerboek der Bedrijfseconomie” in een naschrift te verdedigen. Ik wil daarvan gaarne gebruik maken en ik ben de redactie dankbaar voor haar aanbod.

Indien de Heer v. H. zich ertoe bepaald had, vanuit de opvattingen die in mijn boek worden gehuldigd oneffenheden aan te wijzen, zou een particuliere correspondentie meer op haar plaats zijn geweest dan een tijdschrift-artikel. De schrijver deelt echter mede, dat het bij sommige van zijn bezwaren niet gaat om „slips of the pen” of onduidelijkheden van de tekst, maar om verschil van inzicht. Het is jammer, dat de schrijver zijn betoog niet tot deze laatste gevallen heeft beperkt. Immers mag worden verwacht, dat alleen daarvoor bij de lezers werkelijke belangstelling zal bestaan. De schrijver zegt toe, dat hij op principieele verschilpunten later hoopt terug te komen. Ik hoop, dat de redactie mij

dan opnieuw de gelegenheid zal geven, mijn opvattingen tegenover die van den Heer v. H. nader te motiveeren.

Ik zal mij thans beperken tot de concrete punten, die de schrijver naar voren gebracht heeft. Het gebrek aan samenhang, dat mijn opmerkingen daardoor zullen vertoonen vloeit voort uit de door den Heer v. H. gekozen opzet.

1. Op blz. 188—191 van mijn boek worden enkele beschouwingen gegeven over het kostenverloop. Op blz. 191 wordt de progressieve kostenontwikkeling door een graphische voorstelling in beeld gebracht. De Heer v. H. heeft er bezwaar tegen, dat de curve van den oorsprong af progressief wordt geteekend. Hij meent daaruit te moeten concluderen, dat de optimale bedrijfsdrukke in mijn gedachtengang dus zou liggen bij stilstand van het bedrijf. Ik geloof niet, dat er veel gebruikers van het leerboek zullen zijn, die eveneens tot deze conclusie gekomen zijn. De graphiek heeft kennelijk betrekking op de ontwikkeling der variabele kosten. Wanneer wij de totale kosten per eenheid product zouden uitdrukken, zou aanvankelijk nog geen progressieve kostenontwikkeling optreden. Het komt mij voor, dat de Heer v. H. hier de ontwikkeling van de kosten per eenheid product met die van de totale kosten verwacht.

2. Optimale bedrijfsdrukke en bedrijfsoptimum hebben in het leerboek dezelfde beteekenis. Het is die productie-omvang, waarbij de integrale kosten, uitgedrukt per eenheid product, het laagst zijn.

De schrijver zou er inderdaad bezwaar tegen kunnen maken, dat in de door hem geciteerde noot op blz. 193 van kostprijs gesproken wordt. Hij bedenke echter, dat deze opmerking gemaakt is vanuit de theorie van Schmidt. Zij is niet bedoeld als een eigen definitie van het bedrijfsoptimum. O.i. moet wel degelijk onderscheid gemaakt worden tusschen den kostprijs en de totale kosten omgeslagen per eenheid product.

Onder optimale bedrijfsdrukke is geenszins te verstaan het punt, waarbij de differentieele kosten het laagst zijn. Zooals reeds werd opgemerkt kunnen de kosten differentieel beschouwd reeds een progressieve ontwikkeling vertoonen, terwijl toch de totale kosten zich aanvankelijk degressief blijven ontwikkelen, dus uitgedrukt per eenheid product een daling vertoonen.

3.. Hier is inderdaad sprake van een omzetting van woorden, die later aan mijn aandacht ontsnapt is. In plaats van waarde der te vervoeren objecten moet worden gelezen: vervoerwaarde der objecten. Overigens komt het mij voor, dat hier beter helemaal niet van eenigerlei waarde van de te vervoeren goederen kan worden gesproken, maar van de waarde der door den vervoerder te bewijzen diensten. Dan blijkt ook duidelijker, dat wij hier te doen hebben met de toepassing van het algemeene beginsel van de verdeling der kosten naar de waarde der voortgebrachte goederen, waarover ook gesproken is bij de behandeling van de z.g. equivalentie-methode en de verbijzondering der gemeenschappelijke kosten.

4. Ik meen, dat in mijn leerboek met voldoende duidelijkheid naar voren treedt, in hoeverre de door mij ontwikkelde waardeleer verwantschap vertoont met de subjectieve waardeleer der algemeene economie. Men kan niet zeggen, dat de in mijn boek ontwikkelde waardetheorie „inderdaad de in de algemeene economie gangbare subjectieve waardeleer" is, en wel omdat, afgezien van de vraag of de subjectieve waardetheorie nog wel gangbaar is, de op de behoeftebevrediging gebaseerde waardeoordeelen, die deze waardeleer hanteert, in de bedrijfshuishouding

niet kunnen worden gevormd. De in mijn boek ontwikkelde waardeleer kan ook geen uiteindelijke verklaring voor het verschijnsel der waarde- en prijsvorming bieden, daar zij steeds van gegeven prijzen zal moeten uitgaan. Deze taak van de algemeene economie, waarin de subjectieve waardeleer o.i. maar ten deele geslaagd is, kan door de bedrijfseconomie dan ook niet worden overgenomen. De bedrijfseconomie heeft het in dit opzicht dus gemakkelijker dan de algemeene economie. De prijzen zijn in het algemeen voor de bedrijfseconomie data. Het gaat er haar alleen om, aan te geven hoe de bedrijfshuishouding deze prijzen hanteert bij haar economisch handelen. Dat deze laatste *in principe* daarbij juist zoo te werk zal gaan als de consument, komt tenslotte alleen voort uit het karakter van het economisch handelen zelf. Inderdaad pretendeer ik geenszins hier een zelfstandige of nieuwe analyse van het economisch handelen te hebben gegeven. Ik wil hier gaarne nog eens expliciet erkennen, dat ik mij hierbij eenvoudig heb bepaald tot toepassing van de meesterlijke analyse, die m.n. de Oostenrijksche school daarvan heeft gegeven. Ik meen echter, dat dit ook zonder die verklaring wel volkomen duidelijk was. Wie, die maar eenigszins op de hoogte is van de algemeene economie, zal in het schema op blz. 29 niet de toepassing van het verliesprincipe, dat naar het woord van v. Böhm-Bawerk „wie ein Passepartout durch alle schwierigeren Wertprobleme hindurchhilft“¹⁾ herkennen?

Dat v. Böhm-Bawerk's passe-partout evenzeer voor de bedrijfshuishouding als voor de huishouding van den consument geldt, ik zal de laatste zijn, die het ontkent. Ik heb die passe-partout op het economisch handelen in de bedrijfshuishouding toegepast, zij het ook zonder daarmede in alle opzichten de bewondering van den Heer v. H. weg te dragen. Men mag haar echter niet met de subjectieve waardeleer vereenzelvigen en wel, omdat zij slechts uit het economisch handelen is afgeleid. De mogelijkheid van toepassing op het geval der bedrijfshuishouding vormt hiervoor naar mijn meening een bewijs. De subjectieve waardeleer heeft echter inderdaad haar passe-partout niet op de bedrijfshuishouding toegepast. Het is dus onjuist te beweren dat haar toepassing „op een voor de bedrijfshuishouding uitgewerkte casuïstiek“ een toepassing van de subjectieve waardeleer zou zijn. Niet aan mij alzo kan de miskennis van de beteekenis van „het werkelijke karakter en de werkelijke beteekenis van de subjectieve waardeleer“ worden verweten.

Anderzijds is de aanduiding vervangingswaarde-theorie voor mij meer dan een vlag. Onder de vervangingswaardeleer wordt een bijzondere theorie verstaan, die door Limperg werd ontwikkeld ter analyseering van de vorming van het waarde-oordeel in de bedrijfshuishouding. Hoewel geen directe leerling van Limperg reken ik mij van deze vervangingswaardetheorie — waarvan men overigens ten onrechte aanneemt, dat zij altijd en onder alle omstandigheden calculatie op basis van vervangingsprijzen zou voorschrijven — een aanhanger.

In mijn leerboek heb ik getracht met behulp van de bekende passe-partout de conclusies van deze theorie te beredeneeren. Naar mijn meening moet dit ook kunnen, omdat, zooals gezegd, het tewerk gaan volgens v. Böhm-Bawerk's z.g. passe-partout niets anders is dan economisch handelen en tenslotte moeten de conclusies van de vervangingswaarde-theorie als zijnde economische conclusies ook vanuit het economisch handelen, of, zoo men wil, vanuit het economisch motief kunnen worden

1) Positive Theorie des Kapitals, Blz. 89.

beredeneerd.²⁾ Ik wil den Heer v. H. toegeven, dat de naam vervangingswaarde-theorie misschien zooals door hemesignaleerd, tot misverstand aanleiding kan geven.

De theorie zooals Limperg die ontwikkeld heeft is nu eenmaal in onze wetenschap onder den naam vervangingswaarde-theorie verbreid geworden. Ik zou haar daarom alleen reeds niet willen vervangen door het nietszeggende: bedrijfseconomische waarde-theorie. Tegen de niet door den Heer v. H. voorgestelde maar wel uit zijn betoog voortvloeiende qualificatie: subjectieve waardeleer toegepast op de bedrijfshuishoudingen zouden volgens mijn betoog echter principieele bezwaren gemaakt moeten worden.

Het komt er dus op neer, dat in mijn boek wordt weergegeven de vervangingswaarde-theorie zooals die door Limperg is ontwikkeld. Voor de beredeneering van haar conclusies wordt gebruik gemaakt van de analyse van het economisch handelen zooals die o.a. door v. Böhm-Bawerk in zijn subjectieve waardeleer werd gebezigd. Dit laatste geschiedt naar mijn meening niet in enkele publicaties van Limperg's meer directe leerlingen. Hierop wordt ook in mijn boek reeds gewezen.

5. Hetgeen hier wordt opgemerkt had m.i. evenals het opgemerkte sub. 3 beter als particuliere correspondentie kunnen worden afgedaan. Ik kan mij niet voorstellen, dat de vraag die hier wordt opgeworpen inderdaad voor iemand, die iets aan economie gedaan heeft, een vraag is. Nergens blijkt uit mijn boek dan ook, dat ik van de dwaze veronderstelling zou uitgaan, dat een goed voor een bepaald subject tegelijkertijd twee waarden kan hebben. Inderdaad zouden de geciteerde passages wel zoodanig omschreven kunnen worden, dat aan het bezwaar van den Heer v. H. tegemoet gekomen wordt. Echter, er bestaat ook nog zooiets als overbodige correctheid en daaraan zou, als ik op het bezwaar van den Heer v. H. inging, inderdaad rijkelijk veel aandacht worden besteed. In uitdrukkingen als de hier geciteerde is natuurlijk de bedoeling, dat een waardeering die gebaseerd is op de mogelijke opbrengst hooger of lager zal uitvallen dan een waardeering die gebaseerd is op den vervangingsprijs. Strict genomen is er maar één waarde die dan in bepaalde gevallen gebaseerd is op de opbrengst en in andere gevallen op de vervangingsoffers. Als zoodanig heeft het dus eigenlijk geen zin om te spreken van opbrengstwaarde in tegenstelling tot vervangingswaarde, maar zou men moeten spreken van een waardeoordeel gebaseerd op de opbrengst en een waardeoordeel gebaseerd op den vervangingsprijs. Als zoodanig is ook zelfs het voorbeeld van den Heer v. H. nog niet correct geformuleerd. Het nastreven van deze correctheid bevordert echter de duidelijkheid niet en doet bovendien afbreuk aan de leesbaarheid. Zij is overbodig, omdat voor iederen lezer volkomen duidelijk is hetgeen wordt bedoeld.

6. De redeneering van den schrijver is hier op verschillende punten onduidelijk. De schrijver meent dat wij niet kunnen zeggen, „dat het inkomen tot het bedrag der vervangingskosten van het goed afhankelijk is”. Volgens hem zouden wij dit wel voor onvervangbare goederen kunnen zeggen. Hoe men bij onvervangbare goederen van vervangingskosten kan spreken wordt echter niet aannemelijk gemaakt.

Wij moeten het inkomen zien als een stroom, die de bedrijfshuishou-

²⁾ Het economisch handelen opgevat als de doelmatige aanwending van schaarsche en alternatief bruikbare goederen. Vgl. P. Hennipman: Economisch motief en economisch principe. Amsterdam 1945 blz. 432 e.v.

ding binnenvloeit. Deze stroom wordt door de gezamenlijke in de bedrijfshuishouding aanwezige goederen opgewekt en intact gehouden. Daar deze stroom intact gehouden wordt door regelmatige afstooting van goederen of diensten, is ook steeds weer vervanging noodig. Op die grond mogen wij concluderen, dat het beslag dat door die vervanging weer op het inkomen wordt gelegd tevens het inkomen voorstelt, dat van het betrokken goed afhankelijk is. Terwijl wij bij het verloren gaan van onvervangbaar goed het inkomen zouden moeten derven dat het goed had kunnen opleveren, dus zijn opbrengst bij verkoop, zullen wij bij verloren gaan van een vervangbaar goed slechts moeten derven het inkomen, waarop de vervanging beslag legt. Voor deze en ook andere redeneeringen is het nuttig om ons goed voor oogen te stellen, dat het inkomen inderdaad een stroom is, die de bedrijfshuishouding binnenvloeit. Vandaar dat ik af en toe de term inkomenstroom heb gebruikt. Dit strijdt naar het mij voorkomt niet met ons taaleigen. De vraag die de Heer v. H. hier opwerpt lijkt mij dan ook wel overbodig. Schrijver zal zich ook nooit hebben afgevraagd wat de maand Januari is als Januari al een maand is.

De opbouwende critiek die in dit punt is vervat kunnen wij, hoezeer wij de goede bedoeling van den schrijver waardeeren, niet aanvaarden. De z.i. „betere definitie”: „waarde is de financieele beteekenis van de goederen voor de bedrijfshuishouding”, heeft ook het bezwaar van de nietszeggendheid. Hierop is het woord van Goethe van toepassing: denn eben wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein. In onze wetenschap is het woord financieel reeds te vaak voor dit doel gebezigd. Zou de Heer v. H. de door hem voorgestelde waarde-definitie nader gaan preciseeren, dan zou hij inderdaad verplicht zijn om hier duidelijk te maken wat met „financieele beteekenis” bedoeld is en dan kan ik de vrees niet van mij afzetten, dat hij toch weer op mijn „gebrekkige” definitie terecht zou komen.

7/8. Het bezwaar tegen de sub 7 geciteerde regelen ontgaat mij. Welke beteekenis zou de kostprijs als richtsnoer voor de prijspolitiek hebben als er evenveel kostprijzen waren als voortgebrachte eenheden product? De beteekenis van de sub 8 geciteerde uitspraak op blz. 192 van mijn boek, dat de differentieele kostprijsbeschouwing ten onrechte van de gedachte uitgaat, dat de bedrijfshuishouding op den prijs van haar product geen invloed kan uitoefenen, bedoelt, zooals uit de nader motiveering op deze en de volgende bladzijden blijkt, alleen te zeggen, dat de differentieele kostprijsbeschouwing een ondeugdelijken grondslag is voor de prijspolitiek, indien het bedrijf invloed op den marktprijs kan uitoefenen. Is dat niet het geval, dan zou men tenslotte nog kunnen zeggen, dat vergelijking van den differentieelen kostprijs met den marktprijs zou kunnen aangeven tot welken omvang de productie zou moeten worden voortgezet. Heeft de bedrijfshuishouding wel invloed op den marktprijs, kan zij om met Eucken³⁾ te spreken i.p.v. met den prijs, met de prijschaal als „Plandum” werken, dan heeft zij aan den differentieelen kostprijs niet voldoende. Vergelijking van differentieele kosten en differentieele opbrengst zal weliswaar ook hier leiden tot beantwoording van de vraag, bij welke productie-omvang de grootste winst mogelijk is, de differentieele kostprijs kan hier echter noch grondslag zijn voor de vaststelling van den aanbiedingsprijs noch voor de winst-

³⁾ Die Grundlagen der Nationalökonomie. Jena 1941, blz. 114.

bepaling. Het wil mij voorkomen, dat de schrijver hier te veel den nadruk legt op de titels van de door hem genoemde boeken. Bovendien zou men een politiek, waarbij men zich aan den geldenden marktprijs houdt, toch een prijspolitiek moeten noemen.

9. Dit punt, dat meer dan een derde deel van schrijver's critiek op mijn boek in beslag neemt, culmineert in de conclusie, dat ik er blijk van zou geven de begrippen kosten en waarde te verwarren. Ik vermoed, dat wij hier komen op een van de meest principieele verschilpunten tusschen den schrijver en mij. Het zou inderdaad wenschelijk zijn, dat hierop door hem nader zou worden ingegaan. Waar de Heer v. H. blijkbaar het voornemen heeft dit te gelegenertijd te doen, zal ik mij hier tot een enkele opmerking beperken.

Volgens den schrijver zijn kosten en waarde niet altijd even groot. Mijn uitspraak, dat de grootte van het offer steeds bepaald wordt door de waarde die het opgeofferde voor ons heeft, wordt daarom door hem niet juist geacht. Naar mijn meening echter zijn kosten en waarde voor de bedrijfshuishouding wel even groot. Wat de bedrijfshuishouding bij den ruil opoffert is de waarde, die het afgestooten product op dat moment voor haar heeft. Die waarde bepaalt tevens de grootte van het offer, die waarde vormt haar kosten.

De schrijver mag voorts uit de aangevoerde citaten niet concludeeren, dat de integrale kostprijs steeds op basis van de vervangingswaarde moet worden berekend. Op de door hem geciteerde bladzijden 37/38 van het leerboek worden uitdrukkelijk de voorwaarden aangegeven waaronder de offers bij den ruil door de vervangingswaarde worden bepaald. Indien de vervangingswaarde hooger ligt dan de opbrengst en op dien grond vervanging niet meer rationeel is, zal de kostprijs niet meer door de vervangingswaarde worden aangegeven. Deze omstandigheid krijgt alleen maar beteekenis, indien, zooals ook de Heer v. H. terecht opmerkt „op den duur continuïteit van het bedrijf economisch niet rationeel is”. Niet elke verkoop beneden de vervangingswaarde is echter een indicatie, dat voortzetting van het bedrijf op den duur niet rationeel is.

Ik meen met deze opmerkingen te mogen volstaan. Ik hoop, dat de Heer v. H. t.z.t. aan zijn voornemen gevolg zal geven en een principieele uiteenzetting van zijn meening in het bijzonder omtrent waarde en kosten zal publiceeren. Hopelijk zal een dergelijke beschouwing den grondslag kunnen vormen voor een breeder opgezette- en een waarschijnlijk ook voor de lezers meer interessante discussie.

Persoonlijk ben ik den Heer v. H. dankbaar voor de moeite en aandacht, die hij voor mijn arbeid heeft betoond. Het zou onjuist zijn, mijn erkentelijkheid af te meten naar het aantal malen, dat ik mij met zijn zienswijze heb kunnen vereenigen.

J. L. MEY Jr.

Amsterdam, 4 September 1946.

ORDENING VAN HET ACCOUNTANTSBEROEP IN NEDERLAND.

door Mr. B. Moret.

De polemiek, ontstaan naar aanleiding van het artikel van den Heer de Blaey in het Februari-nummer van dit blad over dit onderwerp, heeft bij mij de wensch doen opkomen hierover een enkele opmerking te maken.

Mèt den Heer de Blaey ben ik van meening, dat er een belangrijk ver-

schil is tusschen de functie van den zelfstandigen, openbaren accountant en den overheidsaccountant ,terwijl ook de functie van den internen accountant haar eigen aard heeft.

Het streven naar wettelijke regeling van het accountantsberoep heeft zich reeds geuit een tijd, dat overheidsaccountants en interne accountants niet bestonden. Het is voortgesproten eenerzijds uit den wensch tot erkenning van de maatschappelijke taak en positie van den accountant, anderzijds uit de behoefte, door het maatschappelijk leven gevoeld, om te kunnen onderscheiden, wie aan redelijke eischen van moraliteit en vakbekwaamheid als accountant voldoet.

Beide punten gelden uitsluitend voor den zelfstandigen, openbaren accountant. De maatschappelijke positie van overheidsaccountant is er door het feit van zijn ambtenaar zijn in het algemeen, en door de bijzondere wetten en besluiten, waarbij zijn werkzaamheden en bevoegdheid zijn geregeld, afdoende geregeld. De interne accountant neemt niet als zelfstandige figuur aan het maatschappelijk leven deel en zijn plaats daarin behoeft dus niet duidelijk te worden afgebakend. Bewijs van verkregen vakbekwaamheid vinden alle accountants in het hen uitgereikte diploma na volbrachte studie. Van de Overheid mag men verlangen, dat deze kan beoordeelen welk diploma voldoende waarborgen van vakbekwaamheid geeft. Slechts voor de interne accountant, die in dienst is van het bedrijfsleven, zou twijfel kunnen bestaan of het bedrijfsleven voldoende scherp tusschen de verschillende bestaande opleidingen en diploma's kan onderscheiden: een staatsexamen zou hier oplossing brengen. Waar echter het beroep van internen accountant geheel andere eischen stelt dan het beroep van den openbaren accountant, zou het onjuist zijn den eerstgenoemde lid te laten worden van een vereeniging, door welke de maatschappelijke positie en belangen van de openbare accountants worden geregeld.

Bij het ontwerp „Wet op de Register-Accountants” van 1939 werd kennelijk alleen gedacht aan het treffen van regelen voor de openbare accountants: dit blijkt duidelijk uit de eerste alinea van de Memorie van Toelichting, luidende:

„Reeds sedert tal van jaren is de wensch levendig, dat door een regeling van overheidswege eenige orde zal worden gebracht op het terrein van werkzaamheid van den accountant. Dat deze wensch met het voortschrijden der jaren met toenemenden aandrang wordt geuit, houdt verband met de sterke ontwikkeling, welke het accountantswezen vooral in de latere jaren heeft te zien gegeven. Die ontwikkeling laat zich hierdoor verklaren, dat, door het steeds ingewikkelder worden der verhoudingen in het economische verkeer, het toespitsen van den concurrentiestrijd en het stijgen der belastingen, bij de ondernemers in handel en nijverheid in steeds toenemende mate de behoefte is ontstaan aan voorlichting en advies van deskundige zijde, teneinde te geraken tot een verbetering van de bestaande systemen van administratie, alsmede tot verbeterde controle op het bedrijf, juistere kostprijsberekeningen en verwezenlijking van bedrijfseconomische beginselen. Het sprak hierbij vanzelf, dat men daartoe gebruik maakte van de diensten van hen, die zich met de wetenschappelijke bestudeering van deze vraagstukken en met de practische toepassing daarvan bezig houden, de accountants.”

Men heeft echter het beginsel van een zuivere beroepsorganisatie niet vastgehouden en er een standsorganisatie van gemaakt, zoodat ieder, die aan de eischen van bekwaamheid en betrouwbaarheid voor de uitoefening van het accountantsberoep voldoet, zich als register-accountant kan laten

inschrijven. Hierdoor krijgt het Nederlandsch Instituut van Register-Accountants hetzelfde tweeslachtige karakter als het Nederlandsch Instituut van Accountants, dat eenerzijds een standsorganisatie is, die probeert alle groepen van personen, die de accountantsvakbekwaamheid hebben, ook hen, die het beroep niet uitoefenen, samen te binden, anderzijds het accountantsberoep regelt. En aangezien voor de overheidsaccountant de ambtelijke voorschriften nu eenmaal prevaleeren boven statuten en reglementen van het N. I. v. A. en voor den internen accountant de gezagsverhouding tot den werkgever van doorslaggevende beteekenis is heeft men den onbevredigenden toestand gekregen, dat door de vergadering van alle leden eener vereeniging algemeene voorschriften voor de beroepsuitoefening worden gegeven, die slechts een bepaalde groep binden.

Het ware dan ook te wenschen, dat, indien men tot een wettelijke regeling van het accountantswezen kwam, men een afzonderlijke regeling maakte uitsluitend voor hen, die het beroep van zelfstandigen, openbaren accountant inderdaad uitoefenen.

Naschrift.

Met groote belangstelling heb ik kennis genomen van de opmerkingen van collega Mr. Moret, gemaakt naar aanleiding van de polemiek over de „Ordening van het Accountantsberoep in Nederland”.

Op de hem eigen scherpzinnige wijze heeft deze het probleem van de „ordening” in enkele groote lijnen geanalyseerd.

't Zal den lezers van mijn artikel in het Februari-nummer, alsmede van de naschriften in daarop gevolgde nummers geplaatst onder beschouwingen van collega's, die hun zienswijze naar voren brachten, niet verwonderen als ik verklaar het in het algemeen eens te zijn met de thans gegeven visie op het vraagstuk.

Immers de geheele opzet van mijn artikel, alsmede van mijn naschriften is op dezelfde opvattingen gebaseerd geweest.

Over details moge wellicht eenig verschil van meening bestaan, over de hoofdzaak zijn wij het eens.

Uit deze overweging wil ik dan ook aan de opmerkingen van Mr. Moret op dit oogenblik niets toevoegen.

W. N. DE BLAHEY.

CONSUMENTENCREDIET EN EFFICIENCY

door Joh. van Roon

Bij het lezen van de titel van dit artikeltje zal menigeen zich afvragen welk verband er tussen deze beide woorden zou kunnen bestaan.

Tijdens de bezetting van ons land door de Duitsers is ons door de aether van Engeland uit en na de bevrijding in verschillende, door ministers uitgesproken redevoeringen toegezegd, dat de overheid zou streven naar een grotere efficiency bij de uitoefening van haar taak.

Dat dit nodig is zal vermoedelijk niemand willen ontkennen. Wij denken in dit verband b.v. slechts aan de overheidsadministraties en dan in het bijzonder aan de veelschrijverij en de onoverzichtelijkheid der gemeentelijke administraties. Een ander voorbeeld is de controle op het over-